

Bookvica.net <http://bookvica.net/baba-jaga-je-snijela-identitet-ili-nije/> Bojan Marjanović
March 1, 2015.

Baba Jaga je snijela identitet(ili nije?)

„Mašina mržnje, pragmatična, snažna i efikasna, zavtlala me i dala mojoj metli snažan potisak.

I ja sam uzletjela.“ (Dubravka Ugrešić, *Pitanje optike*[1])

Dubravka Ugrešić je književnica. Iako su njeni tekstovi natopljeni i autoreferencijalnošću i referencama na aktualne društvene, političke, pa i teorijske probleme, oni su, pre svega, književni tekstovi. Tvrdnje izrečene u njima se kreću unutar ipak drugačijeg diskursa u odnosu na neke druge autorke i autore kojima ćemo se na ovom mestu takođe baviti. U tom smislu, književnim tekstovima Dubravke Ugrešić ne treba prići redukcionistički i svesti ih na ovaj ili onaj svetonazor. Svet njenih tekstova je drugačiji od sveta onih obavijenih plaštom *akademske nefikcionalnosti*, te je veća i sloboda za suprotstavljanje mišljenja i ironizaciju različitih pozicija. Ovim se ne sugerise da su tekstovi Dubravke Ugrešić (ili uopšte književni tekstovi) manje pogodni za bavljenje pitanjima koja su u fokusu društvene teorije – upravo suprotno. „Pripovedanje otkriva smisao bez pravljenja greški u definisanju“, rekla je – filozofkinja i teoretičarka, a ne književnica – Hana Arent.

Baba Jaga je snijela jaje (Beograd, Geopoetika, 2008) po mnogo čemu je neobičan roman. Da bismo se upustili u razgovor o onome što je već naslov ovog teksta u izvesnom smislu najavio – dakle, na dnevnom redu je razgovor o (ne)mogućnosti identiteta – nužno je ukratko prepričati/kontekstualizovati knjigu. Roman je sastavljen od tri različite celine i u svakoj od njih se problematizuje ideja ženskog identiteta, oivičenog metaforom o Baba Jagi – knjiga je deo edicije „Mitovi“ u kojoj su se brojni autori i autorke širom sveta bavili reinterpretacijom poznatih mitova/priča. Dubravka Ugrešić je izabrala da baš mit koji će ona ponovo ispričati bude priča o Baba Jagi, veštici koja u slovenskim bajkama igra važne, ali epizodne uloge; veštici koja je negde na pola puta između statusa negativne junakinje i prevrtljivog pozitivca. Autorka je odlučila da upravo ovakav lik može biti zgodan metaforički okvir za promišljanje ženskog identiteta.

U prvom delu romana pripovedanje je u prvom licu i dato je kroz junakinju-književnicu koja je svojevrsni autorkin alterego. Priča se u prvom delu vrti oko dva recipročna odnosa – pripovedačice sa svojom majkom i pripovedačice sa mladom etnološkinjom koja joj postaje saputnica na putovanju. U jednom pripovedačica igra ulogu ćerke, u drugom (uslovno govoreći) majke, te se kroz tu dvostruku perspektivu zanimljivo problematizuju različiti koncepti – arbitrarne starosti koja postaje pošast savremenog, tobože postideološkog, a uistinu neoliberalnog sveta koji se, pošto je kolonizovao prostor ideja, nemilosrdno bacio i na kolonizaciju i fabrikaciju tela subjekta; zatim, važni u ovom poglavlju jesu i intergeneracijski jazovi između tri žene koji dobrano obesmišljavaju ideju „zajedničkog“ ženskog iskustva kao osnova za nekakvu politiku identiteta; naposljetku, kod sva tri lika – bez obzira na njihove međusobne različitosti – postoji motiv izopštenosti zato što ih društvo prvenstveno percipira kao „žene“.

I u drugom poglavlju autorka se bavi istim motivima, samo u potpuno drugačijem kontekstu. Prvi deo romana Ugrešić ispisuje u maniru specifičnom za njen pozniji, postratni opus (na granici između proze i eseja), dok u drugom delu romana autorka donosi pravu

postmodernističku novelu, na izvestan način srodnu njenim „ranim radovima“ (pre svega romanu *Štefica Cvek u raljama života*), ali mračniju, promišljeniju, natopljeniju „resantimanom“. Drugi deo romana je, slično kao *Štefica Cvek*, inverzija žanra bajke – i ovde imamo ljubavnu priču, obrte, žrtvovanje i srećan kraj, ali su u bajci Dubravke Ugrešić princ i princeza sporedni likovi, dok je fokus na tri starije gospođe koje su, suštinski, tri postmoderne Baba Jage. Nema previše poente prepričavati sve peripetije drugog dela, ali je važno potcrtati da njime Ugrešić i dalje groteskno ismeva tu svojevrstu „kulturu mladosti“ koja je duboko mizogina u svom obraćanju „ženama“ i u svojoj potrebi da kapitalizuje „ženski“ identitet. Ugrešićkine „Baba Jage“ nisu zle i prevrtljive veštice iz bajki; one su zbunjene, kompleksne identitetske razvaline – razapete između nacionalnih/religijskih/seksualnih identiteta, kako svojih, tako i svojih bližnjih, a opet, uprkos razlikama, društvo ih i dalje obeležava „ženskim“ rodom.

Naposletku, treće poglavlje donosi metaprozni obrt – dato je u formi etnološke studije o Baba Jagi koju piše etnološkinja iz prvog poglavlja (znakovito-anagramskog imena Aba Bagay). Zapravo, nije tu reč sasvim o studiji – u pitanju je pismo koje ona piše uredniku romana spisateljice iz prvog poglavlja (Ugrešić ovde poseže za postmodernističkim trikom, pa je zapravo taj roman sastavljen od dva poglavlja koje smo mi, realni čitaoci, upravo pročitati), u kome paralelno iznosi etnografske podatke o Baba Jagi i komentare o romanu i o tome kako je mit inkorporiran u njega. Na ovaj način, Dubravka Ugrešić predočava makar jedno čitanje vlastite knjige – mada, treba biti oprezan sa tom vrstom učitavanja, jer je i treći deo romana „varljivi“ deo proznog narativa. Ovo dokazuje nagla promena tona u njemu – on počinje kao akademski suvoparni pregled istorije mizognije kroz prizmu analize mita o Baba Jagi, a završava kao feministički politički pamflet, okončan „Babljom Internacionalom“ iz koje su izvučene i sledeće reči koje mogu biti ilustrativne za problematizaciju identiteta u romanu.

„Baba Jaga leti globalno... bablja sorta [je] internacionalna... mrsi konce posvuda i... to čini odvajkada... Bablju internacionalu – sve te rugobe, zlice, strašila, monstrume i demone, te ‘prezrene na svijetu’, te ‘sužnje koje mori glad’ – ujedinjuje činjenica da su ženskoga roda...“, piše Aba Bagay i, na prvi pogled, deluje da tekstom oblikuje „ženski identitet“ na osnovu povrede/bola. Na prvom mestu, tu je pretpostavka o globalnom „ženskom“ bolu izazvanom „globalnim“ patrijarhatom i „globalnim“ ženskim iskustvom. Međutim, treba se setiti ovde reči Čandre Mohanti: „Evidentno je da ne postoji univerzalni patrijarhalni poredak

[...] osim ako se ne pretpostavi da postoji internacionalna muška zavera ili monolitna, transistorijska struktura moći. Međutim, u svetu postoji specifična ravnoteža moći u koju se nužno mora uklopiti bilo koja analiza kulture, ideologije i društveno-ekonomskih uslova“ (Mohanti, 2005, 164); te uvideti da su u svetlu postkolonijalne teorije zapravo ideje o univerzalnom „ženskom“ bolu dekonstruisane kao kolonizujući mehanizam kojim se potire mogućnost različitih iskustava i kojim se iskustvo politički najmoćnijih (belih srednjoklasnih feministkinja) nasilno univerzalizuje.

Proširimo dalje pretpostavku da izvod iz „Bablje Internacionale“ promoviše ideju identiteta zasnovanog na bolu/povredi. To bismo mogli da zaključimo i na osnovu toga što se u odlomku apostrofira činjenica da su one odbačene zato što su ženskog roda, zato što pripadaju jednoj jasno diferenciranoj i prokazanoj grupi. „Izvor moje uporne kritike je moj status članice potlačene grupe, iskustvo izloženosti seksističkoj eksploataciji i diskriminaciji [...] Moju svest o feminističkoj borbi je stimulisalo društveno okruženje“ (huks, 2006, 22), pisala je bel huks, osvajajući prostor koji joj je, kao Afroamerikanki, bio oduzet. Međutim, ta vrsta identitetskog obeležavanja, ma koliko *resantiman* potlačenih grupa bio razumljiv, u

političkom smislu nije probitačna. Vendi Braun to sjajno dokazuje svojim tekstom „Ranjeni identiteti“, u kome *resantiman* potlačenih ipak ne prepušta ničeanskom zaboravu, već nudi model prevazilaženja jedne suštinski nepolitičke pozicije: „Šta ako bismo jezik koji polazi od ‘ja jesam’ – uz njegovo defanzivno zaustavljanje na identitetu, insistiranje na fiksiranosti pozicije i izjednačavanje društvene sa moralnom pozicijom – zamenili jezikom ‘ja ovo želim za nas’? (Braun, 2011, 248).

Na prvi pogled, „Bablja Internacionala“ je dekonstruisana ovim dvema intervencijama – razbijena je kako ideja o postojanju globalnog bola, tako i ideja o političkoj poziciji građenoj na bolu/povredi. Suštinski, razbijene su one osnove koje se u feminističkim okvirima najčešće upotrebljavaju za ostvarivanje „politike identiteta“. Ali, naravno da tu nije kraj čitave priče. Postoji i element teksta (i posmatran kroz navedeni odlomak, ali i kroz čitav roman) koji nam pomaže da idemo korak dalje i da politički potencijal „Bablje Internationale“ osmislimo na drugačiji način. Takav element teksta je upravo metafora o Baba Jagi – Baba Jaga, kao identitetska matrica, bitno je različita u odnosu na identitetsku matricu „žene“. Naime, Baba Jaga je temeljno prokazana, ona je „rugoba, zlica, strašilo, monstrum i demon“, ona je „prezrena na svijetu“ i „sužanj koji mori glad“, ali ona, naposletku, „leti na metli“ i „mrsi konce posvuda“ – dakle, ona *čini, performira*.

„Nazvana imenom koje povređuje, ja postajem društveno biće, a budući da sam nekim neizbežnim privrženostima vezana za svoje postojanje, budući da izvesni narcisizam preuzima svaki termin koji se odnosi na postojanje, ja sam navedena da prihvatim i termine koji me povređuju, zato što me oni društveno konstituišu. [...] I ne samo to, nego još paradoksalnije: jedino zaposedanjem tog termina koji povređuje – i koji me je zaposeo – ja mogu da pružim otpor i da mu se suprotstavim, ponovo određujući moć koja me konstituiše kao moć kojoj se suprotstavljam“ (Batler, 2012, 98-99), daje Džudit Batler svojevrsno teorijsko utemeljenje prihvatanju identiteta Baba Jage. Baba Jaga je „ime koje povređuje“, ali politička pozicija Baba Jage se ne iscrpljuje u toj povredi. Baba Jagom može postati svako koga je napala „mašina mržnje, pragmatična, snažna i efikasna“ tek ako, usled napada te mašine, „visoko uzleti na svojoj metli“, kao što je to uradila Dubravka Ugrešić. Naime, u otključavanju ovog romana i autorkinog shvatanja političke pozicije naprosto je nemoguće prenebregnuti ono, kišovski rečeno, „podmuklo dejstvo biografije“ – početkom ratnih devedesetih, Dubravka Ugrešić je isključena iz zajednice u kojoj je živela; zbog svog otvorenog antinacionalističkog angažmana prozvana je „vešticom“ kojoj samo lomača u Hrvatskoj može „zatopli srce“[2].

Kada imamo u vidu taj podatak, koji metaforu Baba Jage dodatno osvetljava, kao i činjenicu da su svi likovi koji predstavljaju obličja Baba Jage u romanu na ovaj ili onaj način delatni – politička pozicija koju pretpostavlja Dubravka Ugrešić otvara se na jedan drugačiji način. Naravno, u pitanju je književni tekst, te su i meandriranja kroz njega drugačija, autorka upravlja likovima, a ne idealnim modelima, ali bi se, kao konačan zaključak, ipak moglo izvesti sledeće – Dubravka Ugrešić političku poziciju ne baštini na identitetskom okviru, niti na bolu/povredi (iako to može tako da izgleda kada se stvari posmatraju „fragmentarno“) – ključ u delovanju Baba Jage nije u tome da ju je neko prokazao vešticom, već da je ona na toj metli ponosno uzletela. Dakle, Dubravka Ugrešić stavlja sam čin, performativ, ispred identiteta (i u tom smislu je bliska Hani Arent, premda se i ona, kao i mnoge druge feministkinje bliske Hani Arent, prema dihotomiji javno/privatno ne odnosi *arentovski*).

Možda je, zapravo, političku poziciju koju zagovara Dubravka Ugrešić najpreciznije objasnila u jednom svom eseju u kom kaže: „Ispostavlja se da je *identity* ime za novu vrstu

kreditne kartice. I to mi se sviđjelo. Prvi put palo mi je na pamet da se ljudi grčevito drže za te svoje *identitete* baš zato što znaju da su *identiteti* tako lako zamjenljivi. Zato bi trebalo uvesti u opticaj novu riječ: *integritet*. Jer *integritet* mogu imati i osobe bez *identiteta*, kao što sam ja, na primjer. *Identiteti* su zamjenljivi, kao pasosi. *Integriteti* nisu“ (Ugrešić, 2005, 78).